

Alban van der Straten

DE BELGISCHE ONTDEKKINGS- REIZIGERS

*Van Rubroeck
tot de Gerlache
in zeven eeuwen
en continenten*

 | LANNOO

Inhoud

×

INLEIDING	9
I DE LOKROEP VAN DE ‘VERRE LANDEN’	15
<i>Wegbereiders uit de middeleeuwen en de renaissance</i>	
• Willem van Rubroeck (reis van 1253 tot 1255)	19
<i>Aan het hof van de grote khan</i>	
• Ghillebert van Lannoy (1386-1462)	31
<i>De ridder van honderd reizen</i>	
• Joos van Ghistele (1446-1516)	37
<i>De zoektocht naar het koninkrijk van Pape Jan</i>	
• Eustache Delafosse (reis van 1479 tot 1481)	43
<i>Smokkelaar in Guinea</i>	
• Peter van Gent (ca. 1480-1572)	51
<i>De eerste missionaris op het Amerikaanse continent</i>	
• Joos De Rijcke (1498-1578)	57
<i>De laatste stralen van de zonnegod van de Inca’s</i>	
• Simon van Salingen (reis van 1566 tot 1582)	65
<i>Met de slee door de taiga van het Hoge Noorden</i>	
• Olivier Brunel (ca. 1550-1585)	71
<i>De obsessie van de noordoostelijke route</i>	
II ‘ORANJE!’	79
<i>‘Belgische’ zeevaarders uit de Nederlandse Gouden Eeuw</i>	
• Jacques Mahu (ca. 1564-1598) en Simon de Cordes (ca. 1559-1599)	85
<i>Voorbij de huilende winden van de Straat Magellaan</i>	
• Joris van Spilbergen (1568-1620)	97
<i>Beroep : kaper-ontdekkingsreiziger</i>	

•	Jacob le Maire (1585-1616)	107
	<i>De ontdekking van Kaap Hoorn</i>	
•	Ernest van de Wal en Pieter Aerts de Jonge (reizen van 1611 tot 1612)	121
	<i>Ijs, ijs en nog eens ijs, en geen doorgang in zicht</i>	
•	Pieter van den Broecke (1585-1640)	129
	<i>Een bruisende imperiumbouwer in de Indische Oceaan</i>	
•	Francisco Pelsaert (ca. 1595-1630)	137
	<i>Schipbreuk voor de kust van een verloochend Australië</i>	
•	Jacques l'Hermitte (1582-1624)	147
	<i>De Latijns-Amerikaanse raid</i>	
•	Jessé de Forest (ca. 1576-1624)	153
	<i>Een 'Pilgrim Father' in Guyana</i>	
•	Pierre Minuit (1580-1638)	161
	<i>De eerste kolonisten van Manhattan</i>	
•	François Caron (ca. 1600-1673)	169
	<i>De verleider van de shogun</i>	
III	HET HERMETISCHE RIJK	179
	<i>Jezuiten-missionarissen in China</i>	
•	Nicolas Trigault (1577-1628)	185
	<i>Verkenner van reisroutes en ideogrammen</i>	
•	Albert Dorville (1621-1662)	195
	<i>De eerste Europese bezoeker van Lhasa en Kathmandu</i>	
•	Ferdinand Verbiest (1623-1688)	203
	<i>Astronoom van de keizer</i>	
•	Antoine Thomas (1644-1709)	213
	<i>Doorheen de Gobiwoestijn</i>	
IV	BIJ DE 'WILDEN' IN HET VERRE WESTEN	225
	<i>De pioniers in Noord-Amerika</i>	
•	Louis Hennepin (ca. 1626-ca. 1705)	231
	<i>De snoever van de Mississippi</i>	
•	Pieter-Jan De Smet (1801-1873)	243
	<i>'Grote Zwartrok', de enige blanke die niet spreekt met gespleten tong</i>	
•	Jean-Nicolas Perlot (1823-1900)	255
	<i>Goudzoeker in Californië</i>	

V	STROOMOPWAARTS DOOR HET BRUINE WATER VAN DE GROTE STROOM	265
	<i>De ontdekkingsreizigers in Congo</i>	
	• Ernest Cambier (1844-1909)	273
	<i>De stichter van Karema</i>	
	• Camille Coquilhat (1853-1891)	289
	<i>Vijftien maanden bij de kannibalen van de Bangalastam</i>	
	• Alphonse Van Gele (1848-1939)	301
	<i>Langs de meanders van de Ubangi</i>	
	• Alexandre Delcommune (1855-1922)	311
	<i>Onderzoeker van de uiterste grenzen</i>	
VI	HUN DROMEN ACHTERNA	323
	<i>‘Vrije elektronen’ nemen hun lot in eigen handen</i>	
	• Jacques-Antoine Moerenhout (1796-1879)	327
	<i>Met de wind mee naar Polynesië</i>	
	• Eugène de Pruysenaere (1826-1864)	337
	<i>Naar de bronnen van de Nijl</i>	
	• Paul Spilingaerd (1842-1906)	347
	<i>De mandarijn van de steppen</i>	
	• Constant De Deken (1852-1896)	359
	<i>Op het Tibetaanse hoogland</i>	
	• Adrien de Gerlache (1866-1934)	367
	<i>Overwinteren op het poolijs</i>	
	EPILOOG	379
	BIBLIOGRAFIE	385
	EINDNOTEN	393
	BEELDVERANTWOORDING	396

Inleiding

*De golf sloeg over de boot en sleurde me in een draaikolk van een ongeken-
de kracht mee. Even daarvoor stond ik nog rustig aan het roer van ons zeilbootje,
dat ik dwars over de golven heen stuurde, en ondanks het dreigende onweer
maakte ik me geen zorgen. Ik praatte wat met mijn vriend Enrique, die in de
opening van de kabine stond. Plots werd zijn blik getroffen door een lichtflits.
In één beweging gooide hij zijn sigaret in de zee en trok hij het luik dicht. Wat
had ik in godsnaam gezegd om zo een mysterieuze reactie te veroorzaken? Ik
zou het antwoord snel krijgen...*

*Na een grondige spoelbeurt bevond ik me aan de andere kant van de cockpit,
ik kon me nog net aan de reling vastgrijpen, was volledig het noorden kwijt en
hapte naar adem, maar gelukkig was ik nog altijd aan boord. De boot rechte
zich met moeite op na de klap die hij had gekregen, en het water werd door alle
openingen naar buiten gespuwd. Hij had ook heel wat water binnengekregen.
De naam van mijn boot? Pilot Error, gekker kun je het niet verzinnen.*

Ik denk dat ik op dat ogenblik voor het eerst begon te twijfelen aan mijn carrière als groot zeevaarder. Ik heb het later nog meermaals kunnen vaststellen: het is een uitermate zenuwslopende roeping voor iemand die zo verstrooid is als ik.

Toch heeft deze eerste 'intieme' ervaring met de zee – de oversteek van de Azoren naar België – mijn relatie met de horizon, met de elementen, met het onverwachte voor altijd veranderd, dat staat buiten kijf. Ik zou over die drie weken zoveel kunnen vertellen... Ik denk bijvoorbeeld aan die keer toen ik me in het water bevond aan de zijde van een potvis die met de *Pilot Error* kwam flirten. Ik denk aan het onverstoorbare ritme van de wachtbeurten en aan de dolfijnen die ons 's ochtends vroeg kwamen opzoeken. Ik denk aan het spektakel van de af en aan rollende golven, op rijen zoals een falanx, die schuimden zoals ontsnapte paarden en de oceaan in hun greep hielden zo ver je kon zien.

Drie jaar later was ik aan de slag bij een uitgever die me vroeg meerdere bundels met historische getuigenissen samen te stellen. Voor mij was dat een andere vorm van exploratie, die wellicht minder praktisch inzicht vereiste maar daarom niet minder boei-

Wie kent Louis Hennepin nog, de pionier van de ontdekking van het Amerikaanse Westen?

end was: ik moest hele bibliotheekafdelingen en archieven afschuimen als waren het onbekende valleien, nieuwe pistes banen, enkele inboorlingen ondervragen en door gedigitaliseerde oude manuscripten struinen om zodoende, oriëntatiepunt na oriëntatiepunt, een nieuwe kaart van een gebied te tekenen.

Dat was ook de aanleiding om dit boek te schrijven. Ik had opgemerkt dat er nog niet veel onderzoeks- en publicatiewerk was verricht naar de geschiedenis van de Belgische ontdekkingsreizigers en dit was een gedroomde gelegenheid om mijn liefde voor echte reizen te combineren met mijn liefde voor reizen via boeken. En om dat te delen. Naarmate mijn onderzoek vorderde, werden de contouren van mijn onderwerp steeds duidelijker: ik had te maken met figuren die een fascinerend lot hadden gekend en die vaak onvoldoende bekend of in de vergetelheid geraakt waren. Het project is veel omvangrijker geworden dan ik eerst gedacht had. Ik had materiaal voor meerdere boeken en moest dus een selectie maken.

Mijn eerste selectie criterium was duidelijk gelinkt aan mijn uitgangspunt: er moest een getuigenis bestaan. Dat getuigenis kan door de ontdekkingsreiziger zelf neergeschreven zijn of door een reisgezel; het kan gaan om een boek, een brief, een boordjournaal of een commercieel verslag; de inhoud ervan kan onvolledig of ingekort zijn, zijn waarheidsgehalte kan misschien zelfs van twijfelachtige aard zijn. Maar er moet een getuigenis zijn, want dat is de enige manier om een gedetailleerd, levendig en waarheidsgetrouw verhaal opnieuw aan het licht te brengen, om zo dicht mogelijk bij de belevissen van de ontdekkingsreizigers te blijven. En uiteraard is het de enige manier om hun zelf het woord te geven.

Dit is een relatief arbitrair criterium waardoor de overgrote meerderheid van de ontdekkingsreizigers niet aan bod kan komen. Ik denk daarbij niet alleen aan alle nomaden van de prehistorie die gedurende duizenden jaren de ongerepte wereld hebben doorkruist, ik denk vooral aan al die meer recente trekkers en karavanen die op verkenning vertrokken zijn naar verre onbekende oorden, maar die om een of andere reden geen sporen hebben achtergelaten. Soms blijft er een naam of een gerucht over, zoals dat het geval was met Melchior van der Kerkhoven, de kapitein van een expeditie naar Spitsbergen in het begin van de 17de eeuw, of Gerard Bouwens, de eerste missionaris op de Marianen enkele tientallen jaren later. Aangezien we er niet veel meer over weten, zal ik ze slechts terloops vermelden. Het is niet mijn ambitie om een exhaustieve lijst van alle Belgische ontdekkingsreizigers op te stellen.

Mijn tweede selectie criterium heeft te maken met de definitie van de term 'ontdekkingsreiziger'. Het gaat dus niet om avonturiers of reizigers van allerlei slag, maar om hen die om de een of andere manier de eersten waren die bepaalde gebieden hebben doorkruist en bepaalde volken hebben ontmoet. Handelaars of missionarissen, soldaten of pelgrims, zeevaarders, diplomaten, spionnen, kolonisten... Maar hun gemeenschappelijk kenmerk moest zijn dat ze een pioniersrol vervulden, dat ze het verlangen

hadden om ‘plus ultra’ (steeds verder) te gaan, zoals Karel V het in zijn motto uitdrukte. Dat sluit eens te meer een aantal boeiende ‘overzeese Belgen’ uit, maar we moesten ons ergens beperken. We hebben gepoogd om de vinger te leggen op het moment van de ontdekking, van het ‘eerste contact’, van de verbijstering...

Wat het Belg zijn betreft, was dit wellicht het meest subtiele selectie criterium om mee om te springen. Dat geldt in ieder geval voor de eerste vier hoofdstukken waar het gaat om figuren die vóór 1830 geboren zijn. Welke grenzen hanteren we? Beperken we ons tot de huidige grenzen of richten we ons naar de grenzen van toentertijd: de graafschappen en hertogdommen van de middeleeuwen, de Bourgondische Nederlanden, de Zeventien Provinciën of de Spaanse Nederlanden? Want die omvatten ook sommige delen van Frankrijk of Nederland. Naar welk volk verwijzen we als we het over de Belgen hebben? Tot wanneer zijn Belgische emigranten nog Belg, en vanaf wanneer worden inwijkelingen Belg? De woelige geschiedenis van België biedt heel wat discutabele gevallen.

Dat is echter uitsluitend ons probleem wegens onze onweerstaanbare drang naar een stabiele en eenduidige identiteit, wat misschien een mythe is. Voor de mensen uit vervlogen eeuwen stelde de vraag zich wellicht niet op dezelfde manier. Joos van Ghistele, de Gentse reiziger naar het Nabije Oosten in de 15de eeuw, kon zich zonder moeite tegelijk als Vlaming en als Bourgondiër aandienen. Joos de Rijcke, de Mechelse missionaris die in de 16de eeuw in Peru actief was, voelde zich zonder de minste twijfel een onderdaan van de koning van Spanje. En Isaac le Maire, de Doornikse koopman die in de 17de eeuw naar Amsterdam verbannen was, voelde zich wellicht tegelijkertijd Fransman, Henegouwer, Brabander en Hollander. Maar zijn ze daarom minder Belg?

Integendeel. Identiteit was en is een zaak van vele facetten, met zeer verschillende nuances en invloeden. Om de *belgitude* van onze ontdekkingsreizigers te bepalen, hebben we ze geval per geval onderzocht, rekening houdend met hun geboorteplaats, waar ze geleefd hebben, hun sociaal netwerk, hun moedertaal, hun verbondenheid... Op basis van die factoren hebben we een aantal ontdekkingsreizigers geselecteerd en andere uitgesloten. Maar het leek ons het allerbelangrijkste om te weerstaan aan de verleiding om die figuren, die vaak hybride en nomade zijn, al te strikt in categorieën op te delen.

Dankzij die inclusieve aanpak kon onze belangstelling ook uitgaan naar figuren die door de ‘vaderlandse’ geschiedenis bijna vergeten waren. We denken daarbij aan sommige figuren uit Frans-Vlaanderen of aan de protestanten die hun toevlucht zochten in de Verenigde Provinciën. Niet genoeg Belg, te veel Fransman of Nederlander? Hun getuigenissen zijn vaak eeuwenlang niet vertaald of uitgegeven in België. Men moet vaak gaan zoeken in de archieven van onze bureaus om meer informatie te vinden. Zijzelf vonden evenwel dat ze in de Zuidelijke Nederlanden woonden en werkten. Eigenlijk is het feit dat ze tot hiertoe over het hoofd gezien werden, een unieke kans voor dit boek. Het biedt ons de kans om hen opnieuw te ontdekken en om de miskende expedities aan hun zijde, misschien als een soort medeplichtige, opnieuw mee te beleven.

'Ceci n'est pas une œuvre surréaliste.' Deze opmerkelijke allegorische kaart dateert uit de tijd van de Grote Ontdekkingen en lijkt een aanklacht tegen de waanzin van de kennis van de wereld die niet gepaard gaat met zelfkennis.

Dit boek is een soort portretgalerij, die onverdeeld is in zes grote delen. Het eerste deel is gewijd aan de ontdekkingsreizigers van de middeleeuwen en de renaissance. In België is dat de periode van Brugge en later Antwerpen als grote internationale attractiepolen. Missionarissen, diplomaten en kooplieden trekken naar de vier windstreken. Sommigen maken nog deel uit van een wereld bevolkt met monsters en heksen, anderen staan reeds open voor de grote ontdekkingen in Afrika, Amerika en het Hoge Noorden.

Daarna volgt de miskende geschiedenis van de Belgische diaspora in de Verenigde Provinciën eind 16de, begin 17de eeuw. Vele 'Brabantse' reders en zeevaarders slaan op de vlucht voor de vervolgingen van Filips II van Spanje en geven er de voorkeur aan om vanuit Middelburg, Rotterdam en Amsterdam te opereren. Zij leveren een belangrijke bijdrage tot de maritieme expansie van Nederland. Hun expedities naar Indië behoren tot de meest opmerkelijke van die tijd en voeren langs Vuurland, de Stille Zuidzee en Australië, zonder de stichting van de kolonie Nova Belgica in Noord-Amerika over het hoofd te zien.

Het derde deel behandelt het unieke lot van de jezuïetenmissionarissen in China, van wie er heel wat Belg waren. Gedurende meer dan twee eeuwen genieten zij het haast exclusieve voorrecht om in het Rijk van het Midden te mogen wonen dankzij hun we-

tenschappelijke talenten die hen de bescherming van de keizer opleveren. Ze zijn de grote pioniers van de relaties tussen China en het Westen, en ook de eersten die de immense Chinese provincies doorkruisen, tot aan de grenzen van het keizerrijk, Mandsjoe-rijke en Tibet.

De laatste drie delen zijn vooral gewijd aan de 19de eeuw. Eerst komt de verovering van het Westen aan bod, wanneer zovele anonieme avonturiers op zoek gaan naar het onbekende. Sommigen weten zich toch te onderscheiden: ze zijn de getuigen van de eerste contacten met de 'Indianen' en van hun latere uitroeiing, van de eindeloze konvoien door de Grote Prairie en van de *goldrush* in Californië.

Daarna volgt een cruciale fase in de geschiedenis van België: de kolonisering van Congo, die we volgen vanaf de eerste inspanningen die in Centraal-Afrika geleverd worden, nog voor de periode van Stanley, tot aan de doorsteek naar de Nijl en de verovering van Katanga een vijftiental jaar later, zonder de verkenning van het enorme Congobekken met kleine stoomboten over het hoofd te zien. Een geschiedenis die we met veel aandacht moeten bestuderen om de nuances en donkere episodes te leren kennen.

Ten slotte besteedt dit boek aandacht aan de 'vrije elektronen', de onafhankelijke reizigers die op zoek gegaan zijn naar de laatste nog onontdekte gebieden van de wereld, zonder dat ze werden meegevoerd door de grote stromingen van de geschiedenis. Ze joegen vooral hun eigen dromen na, en die brachten hen van Polynesië tot Soedan via Mongolië en uiteraard Antarctica, waar ze de grote Belgische pooltraditie op poten zetten.

Gedurende heel deze reis door de tijd en de ruimte ontdekken we heel wat verschillende werelden die vandaag verdwenen zijn. Maar tussen de regels door ontdekken we ook een beeld van België: de periodes tijdens welke het land een bevoorrechte partner was van een of ander deel van de wereld, het bal der bondgenootschappen, de conflicten, de maatschappelijke veranderingen en de verschillende verantwoordelijkheden van de ene en de andere, alle elementen die een rol spelen in de geschiedenis van ons kleine landje. Maar men merkt vooral hoe dit land in zijn beste doen een culturele mix vormt, een land dat openstaat voor de verre einders...

OIES

INSULA CRISTE

INSULA CRISTE

EX TRATES AUTEM PARTIS ORBIS QUARTA PARS TRANS
OCCANUM INTERIOR EST IN MERIDIE QUAE SOLIS ARDORI
INCOGNITA NOBIS EST. IMA CUIUS FINIBUS ANTIPODAS
FABULOSAE INHABITARE PUNTY

MERY

INSULA CRISTE
INSULA CRISTE
INSULA CRISTE

INSULAE

FORTUNATA RUM

GENS SERES

BACTRIANI

INDIA MAIOR

ASIA

ASIA MAIOR

ARABIA

ASIA MAIOR

EGIPTUS

AFRICA

AFRICA

ETHIOPIA

AFRICA

INSULA GRECIA

INSULA GRECIA

AFRICA

INSULAE

FORTUNATA RUM

GENS SERES

BACTRIANI

INDIA MAIOR

ASIA

ASIA MAIOR

ARABIA

ASIA MAIOR

EGIPTUS

AFRICA

AFRICA

ETHIOPIA

AFRICA

INSULA GRECIA

INSULA GRECIA

AFRICA

INSULAE

FORTUNATA RUM

GENS SERES

BACTRIANI

INDIA MAIOR

ASIA

ASIA MAIOR

ARABIA

ASIA MAIOR

EGIPTUS

AFRICA

AFRICA

ETHIOPIA

AFRICA

INSULA GRECIA

INSULA GRECIA

AFRICA

INSULAE

FORTUNATA RUM

—I—

De lokroep van de 'verre landen'

×

*Wegbereiders uit de middeleeuwen
en de renaissance*

SEDENTAIRE MIGRANTEN

In het begin was er de migratie...

In zekere zin zijn de eerste Keltische en Germaanse migranten die het grondgebied van het huidige België doorkruisen en er neerstrijken, ook de eerste ontdekkingsreizigers van dit gebied. Later worden ook de Romeinen en vervolgens de 'barbaarse' volkeren van het laat-Romeinse Rijk, de Friezen, de Vikingen en al die opeenvolgende golven van migranten deelgenoot van deze ontdekkingslust. Zonder landkaarten, zonder gedetailleerde geografische kennis storten ze zich in het onbekende.

En uiteindelijk vestigen ze zich. Elke groep bezet zijn eigen grondgebied en voert oorlog tegen de burens, terwijl het Romeinse wegennet verbreekt. Gedurende meerdere eeuwen leven de volken van Europa min of meer afgezonderd van de buitenwereld. In de Karolingische tijd wordt de mobiliteit weer wat groter, maar ze reikt niet verder dan de Europese grenzen. De enige regio die tijdens de late middeleeuwen betrekkingen onderhoudt met de buitenwereld, is Italië. Sommige steden, zoals Ravenna en later Amalfi, Venetië, Pisa en Genua, behouden hun handelsrelaties uit de oudheid met andere havens aan de Middellandse Zee, zoals Constantinopel en Alexandrië. Maar met de gebiedsuitbreiding van de moslims vallen ook die contacten weg.

*De 'verre landen' op de mappa mundi van Saint-Sever (1086).
Voorbij de Rode Zee: geheimzinnige tegenpolen; voorbij het Midden-Oosten: het aardse paradijs?*

Beetje bij beetje wordt de antieke geografische kennis, een erfenis van Ptolemeus, losgekoppeld van de ondervinding en verandert ze door de invloed van het christelijke *imago mundi*. Dat beperkt zich tot Europa, Noord-Afrika en het Nabije Oosten, met Jeruzalem in het midden. Daarbuiten bestaat er gewoon niets. Dat wil zeggen: er is de dreigende zee, die staat voor chaos, voor de baaierd.

Voor de 'Belgen' begint de situatie langzaam te evolueren rond het jaar duizend. Sommigen nemen aan de zijde van Willem van Normandië deel aan de invasie van Groot-Brittannië; anderen voegen zich bij de Spaanse *reconquista*; in antwoord op de oproep van Germaanse en Slavische prins en bisschoppen vertrekken hele konvooien naar *Oostland* om dat gebied, het huidige Noord-Duitsland, Polen, Hongarije en Roemenië, te koloniseren. Er ontstaat dus weer een zekere dynamiek van uitwisselingen en expansie, maar die reikt voorlopig niet verder dan de grenzen van het Europese continent.

DE KRUISTOCHTEN EN DE DREIGENDE MONGOLEN

Het zijn uiteindelijk de kruistochten die de Europeanen ertoe brengen om de zee over te steken en die zorgen voor twee eeuwen 'Frankische' aanwezigheid in het Nabije Oosten, van 1096 tot 1291.

De 'Belgen' moeten voor niemand onderdoen in deze expedities: ze nemen talrijk deel aan de eerste invasie, het is Godfried van Bouillon die in 1099 wordt verkozen tot de eerste koning van Jeruzalem en een eeuw later, in 1204, is het Boudewijn, graaf van Vlaanderen en van Henegouwen, die de eerste keizer van Constantinopel wordt.

Deze massale operaties hebben echter weinig belang als ontdekkingsreizen. Het Nabije-Oosten behoort nog min of meer tot de 'bekende' wereld en de Arabische invloed verloopt voor een groot deel via boeken. En bovendien is de blik van de kruisvaarders op hun Saraccense vijanden te veel bepaald door de vervormende bril van de 'heilige oorlog'. De plunderingen van Jeruzalem en Constantinopel zijn slachtpartijen van een ongehoorde brutaliteit. Nieuwsgierigheid is niet bepaald het sterkste punt van de christelijke ridders.

Een nieuwe hoofdrolspeler zal de situatie komen omgooien. Terwijl kruisvaarders en moslims elkaar al anderhalve eeuw te lijf gaan in het Heilige Land, duikt plots een nooit gezien gevaar op uit het diepste van de Aziatische steppen: de Mongoolse horden.

Nadat ze China en Perzië hebben verwoest, stromen ze het Midden-Oosten en Europa binnen, en verwoesten Rusland, Oekraïne, Polen en Hongarije. Overal stichten ze brand, maken zich schuldig aan slachtpartijen en dwingen de bevolking tot slavernij. In 1241 staan de Mongolen in de buurt van Wenen. De christelijke wereld is verdeeld en volledig ontredderd door deze golf van gewelddadigheid, maar deze verschijning van de ruiters van de Apocalyps was blijkbaar nodig opdat de Europeanen zouden beslissen om eens voorbij de grenzen van de hun bekende wereld te gaan kijken.

DE MISSIES BIJ DE GROTE KHANS

Paus Innocentius IV is de eerste om te reageren. In 1245 stuurt hij drie opeenvolgende missies om de grote khan ertoe aan te zetten zich te bekeren tot het christendom en met hem een verbond te sluiten tegen de Saracenen. Deze expedities worden geleid door twee Italianen, Giovanni da Pian del Carpine en Ascelino di Lombardia, en een Fransman, André de Longjumeau. Helaas, het enige antwoord dat ze krijgen zijn harde ultimatum.

Enkele jaren later, als hij de zevende kruistocht aanvoert, neemt de Franse koning Lodewijk IX de fakkel over. Hij stuurt André de Longjumeau nogmaals naar de khan van Mongolië, en waagt in 1253 nog een laatste keer zijn kans door een Vlaamse franciscaan te sturen, Willem van Rubroek.

Verscheidene van hun verhalen zijn bewaard gebleven. Ze getuigen van veel verbeeldingskracht en naïviteit, maar het blijven wel de eerste ooggetuigenverslagen uit het verre Azië sinds de oudheid. De meest lucide en fascinerende tekst is ongetwijfeld die van Willem van Rubroek.

Van Rubroek schreef zijn reisverslag bijna een halve eeuw voor Marco Polo, die hier wordt afgebeeld in de Catalaanse wereldatlas van Abraham Cresques (ca. 1375).

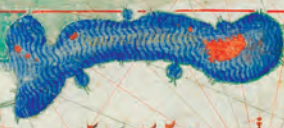

Darte Italia

Et iudus arabis

Mare germanicus

uall

Jerusalem:

Tropicus caeci

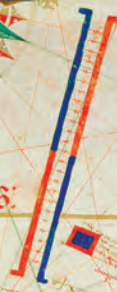
Et montes clares in africa

Sana loa

Castello damina

Linba equinoctialis

Mare ba

Mare oceanus

Mons lune

Passo profindum

Mare profon

Eustache Delafosse

(reis van 1479 tot 1481)

Smokkelaar in Guinea

De derde smokkelaar uit de Bourgondische tijd die ons een getuigenis heeft nagelaten, is koopman Eustache Delafosse uit Doornik.

Van 1479 tot 1481 maakt Delafosse een reis langs de kust van West-Afrika, op zoek naar kruiden en slaven. Het is een riskante onderneming, niet alleen vanwege de gevaren van het navigeren op de oceaan, maar ook omdat de Portugezen, die hier al een tiental jaren vaste voet aan wal hebben, jaloers hun monopolie verdedigen. Hij zal trouwens uiteindelijk door hen worden opgepakt. Zijn reisverslag is een van de belangrijkste informatiebronnen over de Portugese expansie in West-Afrika, een prelude op de periode van de grote ontdekkingsreizen.

Delafosse verlaat Brugge op een septemberochtend in 1479. Hij reist naar Sevilla om er de twee karvelen te vinden waarmee hij naar Afrika moet vertrekken. Hij is niet de eerste om het Portugese verbod naast zich neer te leggen, want er zijn meldingen van gelijkaardige Franse en Engelse expedities en hij heeft het zelf over een Brugs schip dat enkele jaren eerder schipbreuk leed aan de Saharaanse kust: de dertig bemanningsleden werden afgeslacht door de Moren.

Het begin van de reis verloopt moeilijk: in een van de karvelen is een groot lek geslagen en ze hebben moeite om het te dichten; een gevecht met twee Portugese boten kan

De eerste drie kruisen die zuidelijk Afrika afbakenen, geven de etappes weer die Diogo Cão heeft afgelegd. Cão heeft Eustache Delafosse gevangengenomen in Elmina, het huidige Ghana.

nipt worden vermeden, en een hevige storm maakt dat ze veel tijd verliezen. Maar al gauw worden de omstandigheden beter en kan Delafosse naar de Canarische eilanden varen en vervolgens naar Kaapverdië. Nadat hem nog meerdere malen het koud zweet is uitgebroken op deze zeeën vol riffen, bereikt hij uiteindelijk de Afrikaanse kust, die hij volgt tot aan de 'Peperkust' (Liberia).

Ten tijde van Delafosse kent de handel aan de kust van West-Afrika zijn eerste bloei-periode. De lokale kooplui zijn de karvelen al zo goed gewend dat ze zonder vrees aan boord klimmen. De twee belangrijkste handelswaren die ze aanbieden zijn 'paradijskorrels' en slaven. De paradijskorrel of Melegueta-peper (*Aframomum melegueta*) is een soort pepersurrogaat⁷.

Deze plant is mooi om te zien, omdat ze zo mooi groeit: op dezelfde manier als onze hop, op lange buigzame stengels, haar bladeren hebben de grootte van die van zuring, de vrucht die ze voortbrengt is groot en rood als een rode appel, en de schil is zo dik als van een grote mesriem; als je hem opensnijdt is de binnenkant wit zoals het merg van riet of vlier. De bewoners maken er bundels van die zijn verpakt in hun eigen bladeren en vastgebonden met hun eigen stengels; ze wegen 10, 20 of 30 pond; ze zijn mooi vierkant en heel leuk om te zien.

Wat de slaven betreft: Delafosse koopt zelf vrouwen en kinderen aan de Peperkust die hij weer verkoopt aan de 'Goudmijnkust' (Ghana) en hij vermeldt een Portugese expeditie van twee karvelen aan de 'Slavenkust' (Benin en Togo), die niet minder dan 400 ongelukkigen meebrengt⁸.

Zij boden ons onder andere vrouwen en kinderen te koop aan. We kochten ze, en verkochten ze opnieuw daar waar we dat konden; een moeder met kind kostte ons een barbierskom en drie of vier grote ringen van messing, en eens aan de Goudmijn verkochten we ze weer voor gemakkelijk twaalf of veertien gewichten goud (elk gewicht komt overeen met drie gouden sterlingen), wat een behoorlijke winst opleverde.

Nadat hij zijn zaken heeft afgehandeld, zet Delafosse zijn weg voort tot aan de Goudmijnkust (Ghana). Dat is het centrum van de Portugese macht in de regio; de Portugezen zullen er twee jaar later een groot fort bouwen dat nog altijd bestaat. Delafosse drijft er handel tot datgene wat moest gebeuren ook effectief gebeurt: op een regenachtige ochtend wordt hij verrast door vier Portugese schepen, die hun artillerie op hem afschieten en hem overmeesteren. De matrozen en de 'arme gezellen' worden aan boord van het karveel gelaten, met een zeil, een anker, beschuit en water, en 'naar de Vader en de Zoon gezonden'. De betere kooplui worden gevangengenomen en verplicht hun eigen goederen te verkopen ten voordele van de Portugezen.

Kruiden en slaven waren gegeerde 'handelswaren'. Miniatuur van Maître de Boucicaut, 15de eeuw.

Bij de Portugezen die hem hebben overmeesterd, vermeldt Delafosse twee kapiteins die blijkbaar vermaarde ontdekkingsreizigers zijn. De eerste, 'Fernand de Les Vaultx', 'een goede ridder [...] die me heel fatsoenlijk heeft behandeld', is waarschijnlijk Fernão do Po, een van de grote ontdekkers van de Golf van Guinea. De tweede, Diago Can, 'een schurk' die volgens Delafosse zijn naam niet heeft gestolen (Can betekent 'hond' in het Portugees), is niemand anders dan Diogo Cão, die enkele jaren later de eerste zal zijn om de Afrikaanse kusten te verkennen over een afstand van duizenden kilometers, van Gabon tot Namibië, waarbij hij onderweg ook de monding van de Congostroom ontdekt. Het verslag van Delafosse is de eerste rechtstreekse bron waarin hij wordt vernoemd.

Aan de Goudmijnkust heeft Delafosse de gelegenheid om zijn relatie met de Afrikanen een beetje te verdiepen, wat op vriendschappelijke manier lijkt te gebeuren, maar niet zonder 'cultuurschok', zoals hij het hier op een ietwat simpele manier vertelt⁹.

In dat land worden de kooplui berenbues genoemd. Goud heet cbocqua. Water is encbou. 'Wees welkom' is berre bere. En het liefdesspel wordt choque choque genoemd. Barbero, dat is een kind. Blaa is blank. Barbero blaa is een blank kind. Doek is fouffè. Coucque roucoucq is een kip. Coucque roucoucq agnio, dat zijn eieren. Bora is een messingring die aan de arm wordt gedragen. Dede is goed. Fanionnais slecht enz. [...]

Toen ik op een keer op straat liep met twee kommen die ik wilde verkopen, werd ik binnengeropen in een van hun huizen, waar ik dacht de kommen te verkopen.

Toen ik binnen was, zag ik meerdere rechtopstaande vrouwen, die aan het palaveren waren; ze waren met vijf of maximaal zes aan het discussiëren. En terwijl ik in elke hand een kom hield, betoverden die vrouwen mij, ik weet niet hoe, maar ik liet mijn kommen los en verliet het huis. Pas toen ik weer op straat stond, twee of drie huizen verder, herinnerde ik mij de kommen en vroeg ik me af wat ik ermee had gedaan. Ik keerde meteen terug naar het huis en ging binnen. Ik vond er niemand. En toen kwam er een jong meisje achter mij aan lopen terwijl ze vroeg of ik choque choque wilde. En ze begon haar broek uit te trekken, denkend dat ik haar wilde neuken – iets waar ik helemaal geen zin in had omdat het verlies van mijn kommen mij chagrijnig maakte. Ik heb ze trouwens niet meer teruggevonden.

Aan boord van een vloot van zes karvelen onder het bevel van de genoemde Diogo Cão wordt Delafosse uiteindelijk teruggebracht naar Portugal. Onderweg maken ze nog een tussenstop aan de Peperkust om meleguetapeper en slaven te kopen, en daarna in Sierra Leone om de boten te kielien. Delafosse maakt melding van matrozenlegenden die de ronde doen over sommige eilanden in de regio: het ‘Melaatseneiland’, een Kaapverdisch eiland waar het vlees en het bloed van zeeschildpadden lepra zouden genezen, en de ‘Betoverde eilanden’, die onzichtbaar zouden zijn geworden ten gevolge van de toverkunst van een bisschop-tovenaar.

150 jaar lang hebben de Portugese schepen het monopolie over de handel met Afrika en Indië.

Bij zijn aankomst in Lissabon verneemt een verbaasde Delafosse dat hij ter dood is veroordeeld. De gewiekste reiziger slaagt erin zijn bewaarder om te kopen en in onwaarschijnlijke omstandigheden te ontsnappen, maar dat is een ander verhaal. Hij reist naar Brugge, waar zijn terugkeer veel ophef maakt. En zo beëindigt hij zijn odyssee, ‘gezond en wel, maar alles verloren hebbend. *Deo gratias. Amen.*’

Door zijn naïeve mentaliteit, zijn onwetendheid en zijn bijgeloof is Delafosse nog een man van de middeleeuwen, net als van Lannoy en van Ghistele, maar door zijn talenten als handelaar en zijn deelname aan de Portugese maritieme expansie maakt hij – meer dan de twee andere Bourgondische reizigers – reeds deel uit van de tijd van de grote ontdekkingen en van de renaissance.

DE AZOREN, VLAAMSE EILANDEN

Delafosse is trouwens bijlange niet de enige ‘Belg’ die deelneemt aan de Iberische expansiebeweging over de Atlantische Oceaan. Vanaf 1450 vertrekken duizenden Vlamingen als pioniers naar de Azoren, waar zij zich vestigen voor rekening van de koning van Portugal. Ze zijn daar nagenoeg de eerste kolonisten en de archipel zal nog lange tijd de ‘Vlaamse eilanden’ worden genoemd. De grote lijnen van hun geschiedenis zijn goed bekend, maar helaas is er geen enkele rechtstreekse getuigenis van dit avontuur bewaard gebleven.

De Azoren werden vroeger, en sinds lange tijd, de ‘Rijke Eilanden’ genoemd. Ze werden omstreeks 1427 herontdekt door de Portugezen – men citeert hier de naam van Diogo de Silves. Gedurende meer dan twee decennia verkenden zij de eilanden zonder dat ze de knoop doorhakten om er zich echt te vestigen, want al hun energie ging naar de kolonisatie van Madeira en de exploratie van de Afrikaanse kusten. Dus beslisten ze uiteindelijk om in het buitenland op zoek te gaan naar kolonisten.

Zo gebeurt het dat Hendrik de Zeevaarder in 1450 een Vlaamse edelman, Jacob van Brugge, aanstelt als ‘kapitein-donataris’ van het eiland Terceira. In het koloniale systeem van de Portugezen zijn de kapiteins-donatarissen landvoogden die feodale rechten krijgen op nieuwe grondgebieden op voorwaarde dat die gronden binnen een periode van vijf jaar bewoond en bewerkt worden, en dat ze een jaarlijkse belasting betalen.

Jacob vertrekt dus samen met enkele vrienden en koloniseert het eiland Terceira. Hij sticht er het dorp Vila de Praia en ook een kustdorp dat Angra do Heroísmo zal worden, de hoofdstad van de archipel. In de loop van de daaropvolgende jaren zal hij geleidelijk gezelschap krijgen van enkele tientallen kolonisten.

Weldra wordt een van hen, Willem van der Haghen (Guilherme da Silveira, of da Silva) er door conflicten in de gemeenschap toe aangezet om te vertrekken en het eiland São Jorge te gaan koloniseren. Deze vestiging zal wat meer moeite hebben om zich te

Voor Aymeric en Raph
en voor de zwijgzame potvissen
die me de oceaan deden ontdekken

www.lannoo.com

Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig
een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken
en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

Omslagontwerp: Studio Lannoo
Coverbeeld: *Storm op zee*, Joos de Momper (publiek domein)
Vormgeving: Studio Lannoo en Keppie & Keppie
Vertaling: Doreen Espeel, Peter Smets

D/2016/45/543 – ISBN 978 94 014 3365 5 – NUR 688

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2016,
en Alban van der Straten

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd,
opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt
in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige
andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.